

УДК 37.015.31:7:31661

Franc Malgorzata,
dr n. hum., Staropolska Szkoła Wyższa,
Warszawa

WYCHOWANIE ESTETYCZNE W ŚWIETLE INKONTROLOGII

Франц Малгожата,
кандидат гуманітарних наук,
Старопольський коледж,
Варшава

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ВИМІРІ ІНКОНТРОЛОГІЇ

***Анотація.** У статті розглянуто сутність естетичного виховання у вимірі інконтрології. Зактуалізовано кризу естетичного виховання на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, що наявна на теоретичному й практичному рівнях. Незважаючи на традиції і значущість мистецтва, його роль у естетичному вихованні недооцінюється. З метою посилення суспільного статусу естетичного виховання, визначення його пріоритету в освітній практиці здійснено теоретичний аналіз його сутності в контексті інконтрології, сконструйовано і відображено відповідні моделі, що сприятимуть проведенню феноменологічних досліджень.*

***Ключові слова:** виховання, інконтрологія, естетичне виховання, модель, теорія і практика естетичного виховання.*

Wprowadzenie. Inkontrologia to termin ufundowany przez A. Nowickiego, oparty przez autora na fundamentach filozofii kultury, a rozumiany jako filozofia spotkań – swoistych relacji jakie zawiązują się pomiędzy człowiekiem a przedmiotem. Tymi przedmiotami, które poddają się przekształceniom, nadają sens ludzkiemu życiu jest świat dzieł. To one stanowią katalizator dla procesów interioryzacji i eksterioryzacji.

B. Suchodolski na określenie «wychowanie estetyczne» wprowadza termin «wychowanie przez sztukę» i identyfikuje je z koncepcją wychowania całego człowieka, która dotyczy swoistości potrzeb uczuciowych i wyobrazeniowych człowieka, szczególnych możliwości jakie daje sztuka i aktywność własna w ich zaspokajaniu. Wychowanie przez sztukę oznacza więc kształtowanie dzięki bogactwu sztuki swoistych postaw moralnych człowieka, jego stosunku do świata, do innych ludzi i do siebie samego, pobudzanie jego dyspozycji twórczych i wyobraźni. Wychowanie przez sztukę obejmuje kształtowanie całego człowieka w tych kategoriach postaw i przeżyć, które w świat ludzkiej cywilizacji wprowadza sztuka. Wychowanie estetyczne B. Suchodolski pojmuje zaś w węższym znaczeniu jako kształcenie kultury estetycznej, dobrego smaku. Tak ujęte wychowanie estetyczne odnosi się do kształtowania percepcyjnych, przeżyciowych, interpretacyjnych procesów odbiorcy i stwarzania autentycznych doświadczeń estetycznych. Jednakże głęboki i wnikliwy kontakt z dziełami sztuki wpływa jednocześnie na kształtowanie życiowych zachowań i postaw odbiorcy. Wychowanie estetyczne w sensie węższym rozumiane jako kształcenie kultury estetycznej człowieka, wrażliwości na sztukę przyjmuje określenie «wychowania do sztuki» (Wojnar, 1976).

W niniejszym artykule wychowanie estetyczne identyfikowane będzie szeroko – jako kształtowanie całego człowieka dzięki oddziaływaniu sztuki pojmowanej jako dzieło sztuki i jako twórcza aktywność artystyczna.

W wychowaniu estetycznym można dopatrzeć się idei inkontrologii. W wychowaniu estetycznym dochodzi do spotkania i dialogu. Wychowanek spotyka się z dziełem sztuki – interioryzuje (buduje własną osobowość z elementów świata dzieł sztuki) i eksterioryzuje (przekazuje wytwarzanemu przedmiotowi estetycznemu część własnej osobowości). Prowadzi tym sposobem dialog z dziełem sztuki. Wychowanek spotyka się także z wychowawcą estetycznym, który mu dzieło sztuki udostępnia i uprzystępnia. Wychowanek, prowadząc dialog z wychowawcą estetycznym – pośrednikiem dzieła sztuki, mentorem interioryzacji i eksterioryzacji.

Idea inkontrologii. Podstawy inkontrologii sformułował A. Nowicki (1991). Inkontrologię rozumiał jako swoistą relację jaka zawiązuje się pomiędzy człowiekiem a przedmiotem. To świat dzieł nadaje sens ludzkiemu życiu. A. Nowicki ustanowił akt «wdzielowstąpienia». Istotą tego aktu jest przeniesienie części świata wewnętrznego w przedmiot. Rezultat «wdzielowstąpienia» opisuje koncepcja ergantropii, w której dziełom sztuki zostaje przypisana podmiotowość i aktywność twórcy, wynikająca z jego realnej obecności w dziele. Ergantropia – zdaniem A. Nowickiego – ujawnia się w dwóch płaszczyznach:

- eksterioryzacji, będącej spotkaniem poprzez rzeczy,
- interioryzacji, będącej spotkaniem w rzeczach.

Interioryzacja to «... proces budowania własnej osobowości z elementów świata rzeczy, znajdującego się na zewnątrz nas» (Nowicki, 1974, s.7). Interioryzacja polega na stworzeniu przez odbiorcę nowego dzieła. Jest to możliwe

dzięki przestrzeni miejsc niedookreślonych. Rzeczywisty twórca dzieła «wkłada» w nie swój багаż doświadczeń, pozostawia jednak miejsca niedookreślone, czekające na aktywność odbiorcy. Bez aktywności odbiorcy, bez wypełniania miejsc niedookreślonych przez odbiorcę dzieło pozostało by martwe. W interioryzacji idzie o wypełnianie luk nowymi znaczeniami, będącymi przyczynkiem do własnej dalszej aktywności twórczej.

Eksterioryzacja to «... proces przekazywania wytwarzanym przedmiotom istotnej części własnej osobowości. W ten sposób właśnie, przekształcając się w rzeczy, człowiek staje się obecny w rzeczach» (tamże, s. 7). W trakcie eksterioryzacji dochodzi do pobudzenia aktywności myślowej, twórczej odbiorcy. Odbiorca «wchodzi» w dzieło dzięki pustym przestrzeniom, wypełnia je w swoisty dla siebie sposób. W «spotkaniu poprzez rzeczy» nie chodzi o powtarzanie, reprodukcję cudzych myśli, ale o ich rozwijanie, poprawianie, nadawanie nowych treści i sensów. Te puste pola dają każdemu odbiorcy szansę bycia współtwórcą dzieła. Recepcji dzieła jest tyle, ilu odbiorców, a każda z nich zależna jest od pytań, jakie odbiorca stawia dziełu (Łukaszyński, 1997).

Zdaniem A. Nowickiego każde «stworzone» przez odbiorcę dzieło stwarza, buduje, konstytuuje «nowego człowieka», aktywnego w sferze intelektualnej, emocjonalno-motywacyjnej, działaniowej.

Inkontrologia jako teoria spotkania i dialogu dała podstawy myśli filozoficznej o wychowaniu. Według A. Nowickiego (1991) dialog znajduje uzasadnienie w edukacji, zakłada bowiem:

- pojawienie się rzeczy, rzeczy cennej dla partnerów dialogu;
- poszukiwanie wartości wzbogacających dzięki naturalnym metodom poznania, wzbogacaniu «mas

apercepcyjnych», poszerzaniu wiedzy, rozwijaniu aktywności, atmosferze otwartości.

Spotkanie w edukacji urzeczywistni się, gdy nauczyciel będzie mistrzem:

- odpowiednio przygotowanym,
- reprezentującym wysoki poziom intelektualny (na poziom który składają się: wykształcenie, dociekliwość badawcza, kultura osobista),
- posiadającym i przekazującym własne poglądy poparte doświadczeniem,
- w umiejętny sposób przekazującym wiedzę i hierarchię wartości,
- mądrym, z wyobraźnią pedagogiczną i talentem pedagogicznym, o ukształtowanej osobowości,
- umiejętnie współpracujący z uczniem w naukowym poznaniu i przekształcaniu rzeczywistości,
- dbającym o podmiotowe traktowanie ucznia, okazującym mu szacunek, tworzącym postawę wzajemnego otwarcia,
- nieustannie aktywnym w wielu dziedzinach i twórczym (dbającym o własny rozwój intelektualny i duchowy).

Od przymiotów, umiejętności i dyspozycji nauczyciela – mistrza zależy bowiem rezultat oddziaływania edukacyjnego – stopień gotowości ucznia do poddania się owemu oddziaływanu.

Kluczowymi dla koncepcji wychowania A. Nowickiego zdają się być:

- postrzeganie wychowania jako spotkania (co wynika bezpośrednio z inkontrologii);
- uznanie aktywności nauczyciela – wychowawcy – mistrza, wytwarzającego w uczniu – wychowanku potrzebę obcowania z arcydziełami i pobudzającego go do własnej aktywności myślowej (eksterioryzacja);

- uznanie aktywności nauczyciela – wychowawcy – mistrza, dyscyplinującego ucznia – wychowanka do tworzenia i działania twórczego (interioryzacja).

Przyświecają tym wskazaniom trzy zasady: humanizm, uniwersalizm, pluralizm.

Wychowanie estetyczne. Sztuka stanowi istotny element kultury. Pojmowana jest z jednej strony jako dzieła stworzone przez człowieka potwierdzające jego możliwości twórcze, z drugiej – jako ekspresyjna jego aktywność. Przez to stanowi szczególny «instrument wychowawczy»; na tyle szczególnie, że stał się podstawą koncepcji wychowania człowieka. Wychowanie estetyczne stanowi ogniwo takiej koncepcji wychowania człowieka, dla której instancją są różne dziedziny cywilizacji, tworzonej przez ludzi, obiektywny społeczno-kulturalny świat ludzkiej cywilizacji, a sztuka – to oczywiście jeden z podstawowych elementów tego świata (Wojnar, 1977).

Wychowanie estetyczne realizować się może zarówno poprzez sytuacje programowe (zajęcia szkolne, zajęcia placówek programowo – oświatowych), poprzez sytuacje zaplanowane (spektakle teatralne, koncerty muzyczne) bądź akty, sytuacje spontaniczne, sprowokowane obecnością sztuki czy potrzebą wyrażania się w sztuce (wspólne muzykowanie, akcje graffiti) (Olczak, 2009, s. 66).

Wychowanie estetyczne ogarnia swym wpływem wszystkich ludzi, odnosi się zarówno do dzieci, młodzieży i dorosłych, przez co mocno osadza się w edukacji permanentnej. Wartości płynące ze sztuki i kontaktu z nią docierają do ogółu a nie wyłącznie do wybranych jednostek, szczególnie uzdolnionych czy zainteresowanych, do ogółu – a więc niezależnie od wieku. Wychowanie estetyczne nie wyróżnia swoich «wychowanków».

Wychowanie estetyczne ze swym podstawowym narzędziem oddziaływania – sztuką jest procesem otwartym, ewoluującym i elastycznym:

- otwartym – bo dostosowuje się do «wychowanków», do ich możliwości recepcyjnych i zainteresowań poznawczych dostarczając za każdym razem innych obiektów sztuki, innych jakości estetycznych tak, by «otworzyły im się oczy i uszy, umysły i serca»;

- ewoluującym – ponieważ sztuka zmienia swoje oblicze dopuszczając coraz to nowsze kategorie jakościowe ze względu na zmiany społeczno-historyczne, zmienia się sam twórca osadzony w coraz to nowszej obiektywnej społeczno-kulturalnej przestrzeni ludzkiej cywilizacji, zmienia się pod wpływem tych zmian i sam odbiorca sztuki – wychowanek;

- elastycznym – jako że dostosowuje się do «wychowanków» i ich dyspozycji psychicznych.

Wychowanie estetyczne jest oddziaływaniem zintegrowanym i całościowym:

- po pierwsze: dlatego, że środowisko wychowujące obejmuje nie tylko pedagogów, nauczycieli blisko związanych ze sztuką, działaczy kulturalnych i społecznych czy samych artystów. W równym stopniu oddziałują estetycznie środowiska do tej pory nie postrzegane w tym świetle – środowiska związane z polityką, ekonomią czy gospodarką: marketingowe, konstruktorskie, projektowe;

- po drugie – integracyjne wychowanie estetyczne zapośredniczają wytwory, które należą do bogatego świata ludzkich dokonań (począwszy od dzieł sztuki w tradycyjnym rozumieniu: obrazy, rzeźby, architektura, grafika, rzemiosło artystyczne a skończywszy na sztuce współczesnej: działaniach, akcjach, nowościach technicznych);

- po trzecie – wychowanie estetyczne oddziałuje jednocześnie na całą sferę psychiczną: poznawczą,

emocjonalną, motywacyjną, działaniową, nie wyłączając duchowej, człowieka, jako że sztuka wiąże się z autentycznym życiem człowieka. «(...) obiektywne instancje wychowawcze zakorzenione w ludzkim świecie działają w każdym przypadku na całą osobowość człowieka, na wszystkie jego dyspozycje psychiczne, przewyższając tym samym niebezpieczny i sztuczny podział osobowości» (Wojnar, 1976, s. 294).

Wychowanie estetyczne przeciwstawia się tradycyjnemu rygorystycznemu i werbalnemu wychowaniu, łączy się z siłami manifestującymi spontaniczny rozwój jednostki. Odpowiada jej potrzebom i jej indywidualnej aktywności. Nie zamyka się na «przekazywaniu dorobku» lub «modelowaniu» według jakichś wzorców, a włączone jest w proces wzrostu jednostki, w tok jej doświadczeń i przeżyć. B. Suchodolski potwierdza mówiąc, że wychowanie estetyczne nie jest ani przekazywaniem odwiecznej ludzkiej mądrości wyrażonej w niezmienności ideałów, ani też adaptacją człowieka do już istniejących warunków, lecz procesem potwierdzającym twórcze uczestnictwo człowieka w przekształcaniu rzeczywistości (tamże, s. 293-294).

Uwzględniając aspekt społeczny wychowania estetycznego, jego wpływ na styl, jakość i poziom życia – kulturę osobistą człowieka lub zbiorowości – łączy się ono z kulturą estetyczną. Kultura estetyczna obejmuje krąg zjawisk związanych ze sztuką, jej rozumieniem i przeżywaniem, jednocześnie określa styl, jakość, poziom, aspiracje określonych zbiorowości.

Inkontrologia w wychowaniu estetycznym. W każdym procesie wychowania, zdaniem B. Suchodolskiego, «biorą udział trzej partnerzy: wychowawca, wychowanek oraz społeczno-kulturowy świat obiektywny, w którym żyją i działają zarówno wychowawca, jak wychowanek, świat,

który wyznacza im obu określone zadania i dokonuje oceny ich działania» (Suchodolski, 1966, s. 262).

W wychowaniu estetycznym wychowawca i wychowanek są osobowymi partnerami wychowania (Szuman, 1997, s. 129-140), dzieło sztuki jest partnerem bezosobowym.

W wychowaniu estetycznym wychowawcą S. Szuman określa mianem «wychowawcy estetycznego», M. Tyszkowa jako «czułego odźwiernego». Wychowawca estetyczny skutecznie pobudza, pielęgnuje i rozwija twórczą aktywności wychowanków. Owocem tego oddziaływania ma być wyrobiona u wychowanka postawa twórcza, jak ją określa N. Sillamy – dyspozycja do tworzenia (Gloton, Clero, 1988, s. 47), charakteryzująca się według V. Lowenfeld i J. P. Guilford:

- pogłębioną wrażliwością, polegającą na umiejętności przetwarzania i sublimowania wrażeń odbieranych ze świata i za pośrednictwem zmysłów,
- umiejętnością zajmowania postawy gotowości, a także związaną z tym umiejętnością kojarzenia różnych idei z jednym i tym samym przedmiotem,
- psychiczną mobilnością – zdolnością do szybkiego przystosowania się do nowych sytuacji,
- oryginalnością indywidualnej ekspresji,
- zdolnością dokonywania takich operacji myślowych, które pozwalałyby na zmienne użytkowanie jednego i tego samego materiału,
- myśleniem abstrakcyjnym, polegającym na umiejętności dostrzegania interesujących szczegółów w najbardziej codziennym otoczeniu, równocześnie związanym ze zdolnością wnikania w istotę różnorodnych doświadczeń,
- zdolnością do syntezy – umiejętnością zebrania różnych przedmiotów czy różnych części jednego przedmiotu po to, aby nadać im nowe znaczenie,

- zdolnością sprawnego organizowania, czyli przekształcania danych przypadkowych w harmonijną jedność, opartą na integracji myśli, uczucia i spostrzeżenia (Wojnar, 1997a, s. 10-26).

Postawa twórcza może być inicjowana poprzez własną ekspresję i działalność artystyczną.

Wychowawca estetyczny dba również o kształcenie odbiorców sztuki. Odbiorca musi wykazać się wnikliwym, głębokim percypowaniem, rozumieniem i przeżywaniem utworów estetycznych. Te oddziaływania wychowawcy estetycznego służą wyrobieniu u wychowanka postawy otwartego umysłu (Wojnar, 1964).

Postawa otwartego umysłu jednym ze swych składników czyni postawę twórczą, pozostałymi zaś składnikami są: wyostrzenie sposobu postrzegania, rozszerzenie zakresu doświadczeń oraz wzbogacanie i pogłębianie wiedzy. Składniki te łączy to, że wynikają z kontaktu odbiorcy ze sztuką, z przeżycia estetycznego, którego charakter związany jest z kontemplacją estetyczną.

«Wyostrzenie sposobu postrzegania» wiedzie przez czujną i wrażliwą obserwację, oglądanie dzieł. To zaś zapośredniczy spostrzeganiu i odkryciu wszystkich jego detali. Wyostrzona i wysubtelniona percepcja dzieł sztuki wpływa na sposoby postrzegania otaczających człowieka przedmiotów i zjawisk, na sposoby ujmowania ich wyglądu i funkcji.

«Rozszerzenie zakresu doświadczeń» wiąże się ze sposobem zdobywania i przeżywania nowych doświadczeń. «Dotyczy zarówno stosunku do samego siebie, momentu odkrycia własnej indywidualności, własnego życia psychicznego, a także stosunku do świata, odkrycia rzeczywistości zewnętrznej, rozumienia innych ludzi, nawiązywania z nimi kontaktu» (tamże, s.292). Rozszerzeniu zakresu doświadczeń sprzyjają częste kontakty

ze sztuką, przeżywania ich wartości estetycznej ukazującej się w formie, treści i ekspresji dzieła.

«Najwcześniejsze, podstawowe zainteresowanie sztuką kojarzy się z naturalną już w wieku dziecięcym potrzebą zaspokajania ciekawości świata. Zainteresowanie to, jakkolwiek rozszerzone, zwielokrotnione i pogłębione wraz z wiekiem, trwa niemal przez całe życie i w znacznej mierze decyduje o atrakcyjności sztuki dla człowieka» (tamże, s. 307). Wzbogacanie wiedzy jest zabiegiem poznawczym, łączy się z intelektualnym docieraniem, analizowaniem różnych stron dzieła sztuki. Budzi się w ten sposób zainteresowanie światem, pasja poznawcza i potrzeba poszukiwań nowych treści.

Dzieło sztuki jest przedmiotem, który stanowi koherentną całość i odznacza się cechami formalnymi (Olczak, 2009, za: Gołaszewska, 1973). Jest przedmiotem odgraniczonym od reszty świata – nie jest więc «dalszym ciągiem» rzeczywistości, lecz tworzy swój własny, specyficzny «świat artystyczny». Jest tworem celowym człowieka i zawiera w sobie ślad jego indywidualnych zamierzeń. Jest również tworem kulturowym powstałym z uwagi na określone zamierzenie artystyczne, którego pełny sens odsłonić może epoka, w której dzieło powstało. Dzieło sztuki można uznać za najłatwiej uchwytny, oczywisty «obiekt», który – co najważniejsze – stanowi impuls dla przeżyć odbiorcy, cel aktywności twórczej artysty.

Choć uzasadniona poniekąd jest teza, że dzieło sztuki jest bezosobowe, to jednak funkcjonuje ono jako pełnoprawna jednostka – jest pewną kartą historii, opowiada o życiu i przeżyciu, emanuje emocjami, zarysowuje problemy. Tak interesującą «jednostkę» chce się poznać, a może i polubić, współtowarzyszyć «jej» emocjom i nastrojom, dzielić z «nią» dramaty, dzięki «niej» dostrzegać owe dramaty. W ten sposób dzieła sztuki stają się konkretnie

żywe i estetycznie wymowne – mediują w świadomości wychowawców i wychowanków.

Wychowanie estetyczne jawi się jako spotkanie dwojga osób: wychowanka i wychowawcy estetycznego. Celem tego spotkania jest:

- harmonijny i wszechstronny rozwój wychowanka,
- podmiotowość wychowanka,
- wychowanie *homo creator*,
- budowanie postawy twórczej i postawy otwartego

umysłu;

Treścią spotkania wydają się być wartości tkwiące w samej twórczości i w procesie tworzenia.

Przyświecają temu spotkaniu zasady:

- budowania w trakcie spotkania wspólnoty, «sfery pomiędzy» dla wydarzania/pojawienia/ujawnienia się wartości;

- kształtowania relacji «nauczyciel – z – uczniem», partnerstwa.

Przedkładaną metodą jest dialog, w którym dochodzi do porozumienia, zrozumienia drugiego oraz autokreacji wychowanka; środkiem zaś język – język przeżyć, emocji; język pozbawiony dualności; język danej dziedziny sztuki.

Wychowanie estetyczne jest także spotkaniem z dziełem sztuki i twórcą odbijającym się jak w zwierciadle w tym dziele. Celem tego spotkania jest:

- eksterioryzacja – wytworzenie w wychowanku potrzeby obcowania z arcydziełami sztuki i innymi wytworami twórczymi, pobudzenie go do własnej aktywności myślowej, aby ten wykazał się wnikliwym, głębokim percypowaniem, rozumieniem i przeżywaniem utworów estetycznych; wyrobienie u wychowanka postawy otwartego umysłu;

- interioryzacja – dyscyplinowanie wychowanka do tworzenia i działania twórczego.

Treścią spotkania staje się świat dzieł sztuki, wytworzenie czegoś nowego i wartościowego na kanwie zinterioryzowanych dzieł sztuki.

Metodą przewodnią spotkania «poprzez rzeczy» i «w rzeczach» jest dialog, w którym dochodzi do porozumienia, zrozumienia drugiego w dziele sztuki; środkiem zaś język – język przeżyć, emocji; język pozbawiony dualności; język, którym mówi twórca dzieła sztuki.

Modele spotkania w wychowaniu estetycznym.

Konstruowanie modelu spotkania w wychowaniu estetycznym oparto na typologicznym podejściu do spotkania.

Przyjmując kryterium: «podmiot – przedmiot uczestniczący w spotkaniu» (Ostrowska, 2007, s. 6) daje się zauważyć w wychowaniu estetycznym spotkanie: intrapersonalne, interpersonalne, «w rzeczach» i metafizyczne.

Spotkanie wychowanka z samym sobą dokonuje się w dwóch przestrzeniach. W przestrzeni pierwszej – wychowanek podejmuje czynności związane z ekspresją twórczą, tworzy konkretny przekaz wizualny wyrażający jego osobę. Wychowanek dokonując wglądu w samego siebie prowadzi wewnętrzny dialog. W przestrzeni drugiej – wychowanek percypuje dzieło sztuki i przeżywa je estetycznie. Ważkość przeżycia estetycznego dla ustanowienia przez wychowanka przedmiotu estetycznego i dla ukonstytuowania się podmiotu estetycznego niejako w nim samym, ważność doświadczenia estetycznego potwierdza zaistnienie spotkania z samym sobą.

W wychowaniu estetycznym dokonuje się spotkanie interpersonalne – wychowanek ma możliwość spotkania się z innym. Spotyka z dziele innego – artystę, który uobecnił mu swoją osobę poprzez własne dzieło sztuki.

Spotkanie interpersonalne ma również miejsce, gdy wychowanek tworzy w grupie i powstaje dzieło zespołowe. Dostrzega on wtedy swój akcent w pracy, ocenia swoją wartość we wspólnym działaniu, konfrontuje swój udział z rówieśnikami, uczy się słuchać opinii współtworzących i szanować ich sposoby ujmowania rzeczywistości. Poprzez aktywny udział własny w artystycznym przedsięwzięciu zespołowym komunikuje się bezpośrednio z innymi rówieśnikami (Olczak, 2009).

W wychowaniu estetycznym ma miejsce spotkanie «w rzeczach». Wychowanek, którego pragniemy uformować na wnikliwego odbiorcę sztuki, podejmuje aktywność twórczą dookreślania miejsc «niedookreślonych», wypełniania «przestrzeni pustych», współtworzenia dzieł, kontynuowania «dzieł otwartych». Wyostrażając sposób postrzegania, rozszerzając zakres doświadczeń oraz wzbogacając i pogłębiając wiedzę wychowanek przywraca sens istnienia dzieła sztuki, odczytuje problemy zawarte w dziele sztuki na nowo, nadaje im status aktualnego.

W wychowaniu estetycznym dochodzi do spotkania «metafizycznego». Świat sztuki jest światem znaków, symboli i wartości. E. Cassirer (1977) człowieka określił jako *animal symbolicum*, pragnąc w ten sposób uwypuklić człowieczą cechę gatunkową. Formy symboliczne, którymi posługuje się człowiek w życiu społecznym, stanowią matrycę, za pomocą której uobecnia się duch ludzki nadający kształt rzeczywistości. Duch ludzki pod postacią znaków opisuje swoje sposoby opanowania świata. Sztuka, dysponując właściwym sobie systemem znaków i symboli, interpretuje i ocenia rzeczywistość na wzór innych form symbolicznych: mitu, religii, filozofii, nauki.

Wychowanek w swojej aktywności twórczej posługuje się indywidualnie dobranymi znakami przekazu artystycznego, ujawnia w ten sposób odwiecznego ducha

ludzkiego, pragnącego przyswoić, okiełznać, przekształcić świat, odkryć, opisać własną teorię bytu, istnienia. Wychowanek włącza się w spotkanie metafizyczne również podczas recepcji dzieła sztuki. Oto przecież dzieło sztuki jest komunikatem, przekazem, informacją. Przekaz ten dokonuje się za pośrednictwem pewnego «języka», specyficznego systemu znaków i kodów, po zapoznaniu się z którym odbiorca uzyska więcej niż tylko maksimum informacji, ale nadto «naddanie artystyczne».

Tablica 1

SPOTKANIE w wychowaniu estetycznym

<i>Kryterium</i>	<i>Typ spotkania</i>
podmiot – przedmiot	<ul style="list-style-type: none"> • intrapersonalne • interpersonalne • «w rzeczach» • metafizyczne

Źródło: własne

Wychowawca estetyczny, świadomie i odpowiedzialnie oddziałując na wychowanaka, sprzyjając jego pełnemu, harmonijnemu rozwojowi, wydobywając jego pełnię sił twórczych, każdą sytuację spotkania będzie budował na dialogu.

Relacja dialogowa wychowanek – wychowawca estetyczny czyni z wychowania estetycznego wychowanie podmiotowe (Tchorzewski, 1993), w którym podmioty wychowania (wychowanek i wychowawca estetyczny) włączają się wzajemnie w linię własnych działań, stają się równoprawnymi i równoważnymi aktorami. Wychowawca estetyczny godzi się na ograniczenie swej podmiotowości podmiotowością wychowanaka, sceduje część swojej wolności na rzecz wychowanaka dla jego dobra, rozumianego

jako rozwój osobisty i kształtowanie tożsamości. Zadania wychowawca nie dominują nad nim.

Wychowanie estetyczne jako podmiotowe tworzy warunki do aktywności wychowawcy, która jest inicjowana i rozwijana przez niego według jego osobistych wartości i standardów. Aktywnością tą steruje prawo do szukania na «własną rękę» możliwych sposobów rozwiązań, prawo stosowania różnorodnych metod i podejść, prawo do własnej oceny wykonania zadania i osiągniętego wyniku. Wychowanie estetyczne jako podmiotowe jednocześnie stwarza szerokie pole dla aktywności wychowawcy estetycznego i jego twórczości w obszarze pedagogicznym i artystycznym. Miarą skuteczności pracy wychowawczej nie są cechy wychowawcy, lecz wysiłek i pomysłowość wychowawcy estetycznego włożona w dostarczanie wychowankowi wartościowych przeżyć.

Wychowawca estetyczny nastawiony jest na orientację podmiotową – na aktywność sprawczą wychowawcy, obejmującą:

- generatywność, czyli skłonność do spontanicznej emisji zachowań oraz tendencję do wypróbowywania nowych schematów myślenia i działania;
- optymizm, czyli nastawienie na zdarzenia pozytywne, oczekiwanie sukcesu, powodzenia;
- zaufanie do siebie, manifestujące się w stosunku do własnych preferencji i możliwości, pomysłów i inteligencji;
- selektywność, wyrażająca się jasnym, zdecydowanym wartościowaniem, odbiorem i przetwarzaniem informacji;
- poszukiwanie przyczynowości, nastawione na wykrywanie związków przyczynowo-skutkowych między zjawiskami, zwłaszcza pomiędzy własnym zachowaniem a możliwymi następstwami (Kofta, 1989, s. 38-39).

Doświadczenie dialogu buduje wspólnotę, jedność inności/różnicy. W wychowaniu estetycznym pomimo wiążącej wychowanka i wychowawcę estetycznego relacji niesymetrycznej możliwe jest osiągnięcie wspólnoty, współlistnienia.

Wychowanka i wychowawcę estetycznego wiąże interakcja niesymetryczna (Szuman, 1997). Istnieje bowiem różnica kompetencji w zakresie wiedzy i rozumienia, poziomu różnych umiejętności, przede wszystkim tych, które są przedmiotem oddziaływania. Wychowawcą właściwym jest tylko ten, który posiadał dostatecznie wysoki i pogłębiony poziom percypowania, poznawania, rozumienia, odczuwania i oceniania sztuki. Wychowawcą jest tylko ten, który dzięki swoim kwalifikacjom – swojej wiedzy o sztuce, doświadczeniu i wyrobionemu smakowi – umie zajmująco i rzeczowo a zarazem wnikliwie i odkrywczo wypowiadać się o dziele sztuki, z którym wychowanek w jego obecności się zapoznaje lub z którym już uprzednio zapoznał się samodzielnie.

Wychowanie estetyczne jest działaniem skierowanym na wychowanka lub na jego otoczenie w celu wywołania zmiany. Można je więc określić jako interwencję w układ żywy, rozwijający się, obdarzony własną historią i aspirujący ku jakiejś przyszłości, jakim jest wychowanek. Pouczenia, wyjaśnienia i sugestie wychowawcy muszą więc dotyczyć tego, co wychowankowie percypują i poznają, doznają i przeżywają, a ponadto tego, co mogliby oni jeszcze odkryć w dziele sztuki i włączyć do swojej autonomii dla własnego rozwoju. Wychowawca estetyczny w swojej ofercie dydaktycznej musi uwzględnić taką dynamiczną perspektywę (Olczak, 2009).

W trakcie dialogu, jaki prowadzi wychowawca estetyczny z wychowankiem, dochodzi do formowania świata wartości. Wartości te mają wymiar humanistyczny –

wypełnia się osobowość wychowanka poprzez spotkanie z wychowawcą estetycznym; wypełnia się także osobowość wychowawcy estetycznego za sprawą kontaktu z wychowankiem.

Tablica 2

SPOTKANIE wychowanek – wychowawca estetyczny

<i>Składniki spotkania</i>	<i>Właściwości spotkania</i>
dialog	<ul style="list-style-type: none"> • «Ja – Ty» • układ «Nauczyciel – z – Uczniem» • budowanie wspólnoty
podmiotowość	<ul style="list-style-type: none"> • wychowanie podmiotowe • orientacja podmiotowa
Różnica	<ul style="list-style-type: none"> • relacja niesymetryczna
Wartość	<ul style="list-style-type: none"> • wartości humanistyczne tkwiące w osobie i wytworze

Źródło: własne

Pomiędzy wychowankiem a dziełem sztuki dochodzi również do spotkania i szczególnej relacji – relacji dialogowej.

Oto bowiem «Każde dzieło sztuki ma swój indywidualny byt, jako określony utwór artystyczny, i każde tak jest uposażone i ukształtowane, że stało się jedną z wielu indywidualnych jednostek (...)» (Szuman, 1997, s. 157). Wychowanek prowadzi dialog w trakcie eksterioryzacji. Wychowanek «wchodzi» w dzieło dzięki miejscom niedookreślonym, uzupełnia przestrzeń puste bytu intencjonalnego, odszukuje przedmiot estetyczny w wyniku podejmowanej percepcji estetycznej, przeżywa estetycznie szukając wartości estetycznych i nadestetycznych.

W dialogu z wychowankiem dzieło sztuki nie jest nadrzędne względem niego, nie bierze nad nim władzy, nie

żąda «posłuszeństwa». W dialogu dzieła sztuki z wychowankiem dzieło sztuki nie ulega kaprysom wychowanka, wychowanek nie podporządkowuje go sobie. W dialogu wychowanka z dziełem sztuki dochodzi do wzajemności oddziaływań: dzieło odsłania miejsca niedookreślone wnikliwemu autonomicznemu wychowankowi. Dzieło sztuki przemawia tylko dlatego, że wychowanek tego chce.

Dialog ten jest «ponad czasem». Odbywa się co prawda «w danym czasie», jednak nie poddaje się orientacjom temporalnym. Dialog ujmuje cały horyzont czasowy, jest niezależny od terażniejszości, przeszłości, przyszłości. Można z równym powodzeniem powiedzieć, że w dialogu z dziełem sztuki wychowanek zawieszony jest w «ponad czasie» lub równolegle w więcej niż jednym wymiarze czasu. Dzieło sztuki ma bowiem moc transferowania swymi właściwościami estetycznymi i przenikania całą osobowość wychowanka.

Nadto, dialog ten jest «ponad przestrzenią». Odbywa się co prawda w danym miejscu, jednakże dzieło sztuki nie zna granic geograficznych.

Właściwością relacji wychowanka z dziełem sztuki jest podmiotowość. Ujawnia się w toku interioryzacji. Oto wychowanek wypełnia luki nowymi znaczeniami, współtworzy nowe dzieło, wraz z autorem dzieła podejmuje nieco/zupełnie na nowo próby rozwikłania aktualnych problemów aksjologicznych (Ostrowska, 2007). Tak powstałe przy współudziale wychowanka dzieło buduje go nowego, konstytuuje «nowego człowieka».

W relacji wychowanek – dzieło sztuki zaciera się różnica, występuje jedność współlistnienia. Dzieło sztuki dla wychowanka jest:

- otwartym – dostosowującym się do jego możliwości recepcyjnych i zainteresowań poznawczych;

- ewoluującym – poddającym się zmianom, jakie zachodzą w wychowanku;
- elastycznym – ambiwalentnie przystosowującym się do stanów emocjonalnych wychowanka.

Relacja wychowanek – dzieło sztuki odzwierciedla świat aksjologiczny, potwierdzających twórcze uczestnictwo człowieka w przekształcaniu rzeczywistości. Świat wartości estetycznych i nadestetycznych dostrzegany w dziele sztuki uwrażliwia wychowanka estetycznie, formuje smak estetyczny i kulturę estetyczną. Prowadzi do ukształtowania się postawy estetycznej, postawy gotowości i oczekiwania na przeżycie estetyczne, motywuje do obcowania ze sztuką.

Relacja wychowanek – dzieło sztuki «odnosi się w równym stopniu do interioryzowanych wartości obiektywnych, co do procesów wyzwiania wewnętrznych sił ludzkiej osobowości, sił i dyspozycji tłumionych czy wręcz niszczonej przez świat zewnętrzny i jednostronność intencjonalnych procesów edukacyjnych» (Wojnar, 1997b, s. 276).

Tablica 3

SPOTKANIE wychowanek – dzieło sztuki

<i>Składniki spotkania</i>	<i>Właściwości spotkania</i>
dialog	<ul style="list-style-type: none"> • «poprzez rzeczy» • układ «wychowanek – z – dziełem sztuki» • «w pełnym horyzoncie czasowym» • «ponad przestrzenią» • doświadczenie eksterioryzacji dzieła sztuki konstytuuje Ja
podmiotowość	<ul style="list-style-type: none"> • «w rzeczach» • doświadczenie interioryzacji dzieła sztuki konstytuuje «nowego człowieka»

Różnica	<ul style="list-style-type: none"> • relacja symetryczna • otwarta • ewoluująca • elastyczna
wartość	<ul style="list-style-type: none"> • wartości obiektywne tkwiące w utworze • wartości wewnętrzne tkwiące w wychowanku

Źródło: *własne*

Podsumowanie. Wychowanie estetyczne jest tą szczególną dziedziną wychowania, w której spotykają się trzej równoprawni partnerzy: wychowanek, wychowawca i dzieło sztuki. Wielowątkowe relacje spletają się i są względem siebie komplementarne. Między partnerami wychowania estetycznego dochodzi do dialogu; każdy z partnerów daje coś od siebie, swoim byciem warunkuje istnienie drugiego. Na tym tle da się uchwycić myśl przewodnią inkontrologii.

W wychowaniu estetycznym rozumianym głównie jako własna działalność twórcza wychowanek eksterioryzuje, przekazuje część siebie tworum przez siebie wykonanym, spotyka się «poprzez rzeczy» z «innym» – wychowawcą estetycznym.

W wychowaniu estetycznym pojętym jako rozumienie dzieła sztuki i doświadczanie przeżycia estetycznego wychowanek interioryzuje, ubogaca swoją osobowość wchłaniając elementy dzieła, spotyka się «w rzeczach» z twórcą dzieła sztuki.

Jednakże – w mojej ocenie – wychowanie estetyczne przeżywa swego rodzaju kryzys. Kryzys ten obejmuje w części warstwę teoretyczną i praktyczną. Pomimo swojej tradycji i znaczenia sztuki dla wychowania jest ciągle niedoceniane. By podnieść rangę wychowania estetycznego,

by nie było tylko i wyłącznie – jak to ma miejsce w praktyce edukacyjnej – «ludycznym» uzupełnieniem innych dziedzin wychowania przeprowadzono teoretyczne rozważania nad wychowaniem estetycznym w kontekście inkontrologii – teorii spotkania i dialogu, i skonstruowano modele.

Stoję na stanowisku, że wychowanie estetyczne zyskałoby wymiar współczesnego, przeciwstawiającego się atrofii obecnych podmiotów wychowania, atrakcyjnego zarówno dla wychowanków, jak i wychowawców, gdyby:

- po pierwsze – praktyka edukacyjna potraktowała wychowanie estetyczne jako spotkanie: wydarzenie ważne, znaczące, doniosłe, pozytywnie oddziałujące, w którym to spotkaniu dochodzi do interakcji wychowanek z samym sobą, z innymi, «w rzeczach» i metafizycznych;

- po drugie – relacja: wychowanek – wychowawca estetyczny zachowała wszelkie przymioty wychowania podmiotowego, nadto – wychowawca estetyczny udostępniał i uprzystępniał wychowankowi dzieła sztuki, by ten mógł dostąpić spotkania z twórcą dzieła oraz aranżował sytuacje estetyczne, by ten mógł przez «to, co widzialne» ujawnić «to, co niewidzialne»;

- po trzecie – relacja: wychowanek – dzieło sztuki dostarczałyby doświadczeń interioryzacji i stało się mottem eksterioryzacji, spotkania «poprzez rzeczy».

BIBLIOGRAFIA

1. Cassirer Ernst, Esej o człowieku: wstęp do filozofii kultury, (tłum. Anna Staniewska). «Czytelnik», Warszawa 1977, ss. 410.

2. Gloton Robert, Clero Claude, Twórcza aktywność dziecka, (tłum. Irena Wojnar). WSiP, Warszawa 1988, ss. 262.

3. Gołaszewska Maria, Zarys estetyki. Problematyka. Metody. Teorie. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1973, ss. 482.

4. Łukaszyński Janusz, Inkontrolowana koncepcja czytania i jej znaczenie: funkcje w filozofii kultury Andrzeja R. Nowickiego. «Nauki Humanistyczne», 1997, t. 3, nr 752, s. 28-44.

5. Nowicki Andrzej, Człowiek w świecie dzieł. PWN, Warszawa 1974, ss. 377.

6. Nowicki Andrzej, Spotkania w rzeczach. PWN, Warszawa 1991, ss. 439.

7. Olczak Małgorzata, Trening twórczości – współczesna i efektywna forma wychowania przez sztukę. Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2009, ss. 488

8. Ostrowska Urszula, Fenomen spotkania w wychowaniu. «Edukacja. Studia. Badania. Innowacje», 2007, nr 4, s. 5-19.

9. Szuman Stefan, Sztuka wzbogaca i pogłębia człowieka, [in:] Teoria wychowania estetycznego, pod red. Irena Wojnar. Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1997, s. 129-140.

10. Wojnar Irena, Estetyka i wychowanie. PWN, Warszawa 1964, ss. 378.

11. Wojnar Irena, Teoria wychowania estetycznego – zarys problematyki. PWN, Warszawa 1976, ss. 359.

12. Wojnar Irena, Możliwości wychowawcze sztuki, [in:] Sztuka dla najmłodszych. Teoria – recepcja – oddziaływanie, pod red. Maria Tyszkowa. PWN, Warszawa – Poznań 1977, s. 31-52.

13. Wojnar Irena, Możliwości wychowawcze sztuki, [in:] Teoria wychowania estetycznego, pod red. Irena Wojnar. Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1997(a), s. 10-29.

14. Wojnar Irena, Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka, [in:] Teoria wychowania

estetycznego, pod red. Irena Wojnar. Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1997(b), s. 275-297.

15. Wychowanek jako podmiot działań, pod red. Mirosław Kofta. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989, ss. 182.

16. Wychowanie w kontekście teoretycznym, pod red. Andrzej Tchorzewski. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1993, ss. 199.

17. Zarys pedagogiki, pod red. Bogdan Suchodolski, t. 2., (wyd. 4). PWN, Warszawa 1966 – 522 s.

Malgozhata Frants. THE EDUCATION THROUGH ART IN THE CONTEXT OF A INKONTROLOGIE

Summary. This article is conceptual in nature and presents the idea of education through art in the perspective of inkontrologie. Currently, education through art is in a kind of crisis involving both its theoretical and practical dimensions. Despite the long tradition and importance of art for education it is still undervalued. To raise the profile of education through art so that it is not only perceived as a «ludic» supplement of other areas of education (as is the case in educational practice), there were conducted theoretical reflections on education through art in the context of inkontrologie. For the same purpose, certain models were also constructed. The value of this article is believed to be the defining models of meeting in education through art. These models can contribute to the testing of a phenomenological side.

Keywords: inkontrologie, education through art, the models of the mitting.